

Analyzování potřeb sociální skupiny

Základní lidské potřeby

Obr. 1 Přirozené lidské potřeby (Maslow, A. H.: Toward a Psychology of Being, New York 1968)

„Základní lidské potřeby jsou společné všem lidským bytostem bez rozdílu pohlaví, rasy, věku. Jejich uspokojení vede k tomu, že se cítíme i fungujeme dobře (v činnostech i vztazích), že se cítíme tělesně, psychicky a sociálně v pohodě.“ (Kopřiva, Nováčková, Nevolová, Kopřivová)

Potřeby se často dělí na nižší a vyšší, případně na primární a sekundární, nedostatkové a růstové apod. Uspokojení nižších potřeb je předpokladem pro uspokojení a rozvoj vyšších potřeb. Potřeba je moment vedoucí k vyhledávání určité podmínky nezbytně nutné k životu a vývoji a zároveň vyhýbání se nepříznivým podmínkám. Jakým se člověk stane, je výrazně ovlivněno uspokojením či neuspokojením základních lidských potřeb. Jestliže dojde k dlouhodobému nedostatečnému uspokojování těchto základních potřeb, může dojít k narušení zdravého vývoje člověka. Každý člověk má své potřeby různě rozvinuté, upřednostňuje více či méně něco jiného. Vyšší potřeby se objevují až po uspokojení potřeb nižších. V některých případech se však může stát, že člověk uspokojí některou z vyšších potřeb, ačkoli nedošlo k uspokojení potřeb nižších.

1. Fyziologické potřeby – bývají označovány jako primární. Patří mezi ně přijímání potravin, tekutin, dýchání, vylučování, přiměřená teplota prostředí, rozmnožování, pohyb, aktivita, odpočinek, spánek. Řadí se sem rovněž potřeba určitého rytmu, tempa, přiměřené smyslové simulace, potřeba vyhnout se bolesti.
2. Potřeby bezpečí – řadíme sem potřebu přístřeší, ochrany, jistoty, stálosti řádu ve světě věcí i lidí, potřeba vyhýbat se chaosu, ohrožení, násilí, něčemu neznámému, neobvyklému, hrozivému, skrýt se před nebezpečím. Řadíme sem rovněž potřebu vlastního teritoria.
3. Potřeby sounáležitosti a lásky – jedná se o potřebu někam patřit, být ostatními přijímán. Výrazně souvisí s lidskou motivací.
4. Potřeby sebeúcty a uznání – řadíme sem potřebu být přijímán, oceňován, respektován jako důležitá a hodnotná osoba. Řadíme sem potřebu vážit si sebe sama, hodnotit se pozitivně, mít pocit, že jsme v něčem úspěšní, že děláme svou práci a věci dobře. Do jisté míry jsme ovlivněni tím, jak se k nám chovají ostatní lidé, jakým způsobem jejich chování chápeme a jak jej prožíváme. K potřebě uznání řadíme rovněž potřebu úspěchu. Základem úspěchu je dělat věci tak, jak je nejlépe umíme a můžeme dělat, a aby ostatní dali najevo, že o tom vědí, případně aby to ocenili.
5. Potřeby seberealizace – patří sem snaha pochopit sám sebe i druhé, stát se tím, kým se člověk může stát, naplnit své možnosti osobního růstu a rozvoje, potřeba objevovat a porozumět světu. Potřebujeme přiměřené množství podnětů, potřebujeme činnost, v životě něco dokázat, potřebujeme tvořit, máme potřebu identity. Potřeba identity je propojena s potřebou sebeúcty. Potřebujeme věřit, že jsme odlišní od ostatních, máme svou důstojnost, schopnost zvládat svůj život, svou lidskou hodnotu, a že se nám dostává přijetí, případně uznání od ostatních.
6. Vyšší potřeby – patří sem potřeby estetické (krása, souměrnost, harmonie), etické (pravda, spravedlnost, mravnost), duchovní (víra, hledání smyslu života).

Jakým způsobem se projevuje neuspokojení jednotlivých potřeb do našeho chování, prožívání, jednání?

1. Neuspokojení fyziologických potřeb – můžeme cítit únavu, nudu, hlad, žízeň, neklid, bolest, zimu apod. Můžou se objevovat poruchy pozornosti, apatie, agrese, podrážděnost, motorický neklid.
2. Neuspokojení potřeby bezpečí – může se dostavit pocit úzkosti, strachu, nejistota, hněv, zlost, nedůvěra, agresivní chování, strach z neúspěchu, selhání. V souvislosti vyhnout se neúspěchu se může objevit podvádění, lhaní, chování, které může poškodit ostatní.
3. Neuspokojení potřeby sounáležitosti a lásky – dítě, které má pocit, že není milováno, že o něj nikdo nemá zájem, trpí pocitem osamění, steskem, zbytečnosti. Často se snaží získat pozornost „za každou cenu“. Chce, aby o něj někdo měl zájem, aby si jej někdo všímal. Často mu postačí i negativní pozornost (okřikování, trest apod.).
4. Neuspokojení potřeby sebeúcty, uznání a seberealizace – dítě zažívá pocit méněcennosti, nezájmu, zbytečnosti, neschopnosti. Často cítí hněv, lítost, zbytečnost, nenávisť, beznaděj. Může se objevovat agresivní chování, snaha se zviditelnit nebo naopak nevyvíjejí žádnou snahu.

Uspokojování primárních a sekundárních potřeb velmi úzce souvisí s vývojem člověka v jednotlivých etapách lidského života. Člověk prochází několika odlišnými obdobími, která můžeme rozlišovat podle biologických, sociálních a psychologických změn.

1. Prenatální období – období od oplození vajíčka až po narození dítěte. Během vývoje plodu se objevují jednoduché psychické reakce, začíná interakce matky a plodu.
2. Novorozenecké období – začíná narozením dítěte a trvá přibližně 1 měsíc. Jedná se o období adaptace, tj. přizpůsobení se podmínkám nového prostředí. Je vybaven řadou různých reflexů (sací, hledací apod.). Křik signalizuje stav novorozence, jeho potřeby, přitahuje pozornost. Základem orientace je vnímání. Od počátku je aktivním účastníkem sociální interakce.
3. Kojenecký věk – první rok života dítěte. Rychlý rozvoj schopností, motorických dovedností, jemné motoriky. Základem pozornosti je vrozený orientačně pátrací reflex. Začíná reprodukovat zvuky. Poznávání a učení probíhá na úrovni kontaktu s okolním světem. V rámci mezilidské interakce se uskutečňuje sociální učení.

Objevují se jednoduché sociální hry, strach z cizích lidí, skon dítěte k vyhledávání blízkosti určitých lidí, vytvoření pocitu jistoty a bezpečí.

4. Batolecí věk – období od 1 do 3 let života dítěte. Dítě se stává samostatnějším. Začíná chodit, běhat, osamostatňuje se v oblasti sebeobsluhy, rozvíjí se manuální zručnost. Dochází k rozvoji myšlení, jedná se o fázi tzv. symbolického či předpojmového myšlení. Objevují se počátky symbolické hry. Dochází k rozvoji řeči. Rozvíjí se vědomí sebe sama. Mezi druhým a třetím rokem můžeme pozorovat zesílené tendence sebeprosazování, tzv. období prvního vzdoru. Dítě je schopno připustit odloučení od matky. Dochází k formování identity dítěte. Má v oblibě společnost druhých lidí. O sociálních normách získává informace pozorováním.
5. Předškolní věk – období od 3 do 6 let věku dítěte. Dále se rozvíjí pohybová obratnost a koordinace, zdokonaluje se manuální zručnost. Myšlení se dostává na vyšší úroveň názorného, intuitivního myšlení. Usuzování je vázáno na konkrétní skutečnost. Dalším znakem myšlení v tomto období je egocentrismus (ulpívání na subjektivním pohledu a tendence zkreslovat úsudky). Do myšlení zapojuje vlastní fantazii. Rozvíjí se chápání prostorových vztahů, chápání pojmu času. Zdokonalují se verbální schopnosti. Součástí vývoje je i tzv. egocentrická řeč (dítě si povídá samo se sebou). Sebehodnocení a identita je závislá na názoru jiných osob. Uvědomuje si a přijímá roli pohlaví. Potřebuje kontakt s vrstevníky, hlavní činností se stává hra.
6. Mladší školní věk – období od 8 do 9 let. Způsob myšlení konkrétních logických operací. Dítě opouští subjektivní, egocentrický pohled na svět. V souvislosti se školní výukou se rozvíjí kognitivní schopnosti, zdokonalují se verbální dovednosti. Rozvíjí se schopnost manipulovat s číselnými pojmy, zpřesňuje se porozumění času, formuje se cílevědomější učení a využívání paměti. Získává souřadnou roli spolužáka.
7. Střední školní věk – období od 8. -9. do 12. roku. Dítě je realista, otevřené vůči okolnímu světu, který chce prozkoumat. Mění se vztah k učiteli, všímá si, zda nároky odpovídají předem stanoveným pravidlům a zda je následné hodnocení spravedlivé. Identifikuje se se sociální skupinou. Objevují se projevy intuitivního rodičovského a pečovatelského chování.
8. Pubescence – od 11 do 15 let. Celkové urychlení růstu a vývoje, vývoj sekundárních pohlavních znaků, tzv. druhá proměna tělesné stavby. Vzrůstá význam protějšku.

Myšlení ve stadiu formálních logických operací. Rozvíjí se abstraktní myšlení. Objevuje se kritičnost a odlišný názor od dospělých. Rozvíjí se schopnost introspekce, tj. pubescent se zaměřuje na vlastní pocity, prožitky, myšlenky. Objevuje se zvýšená kolísavost emočního ladění, nízká frustrační tolerance, přecitlivělost, proměnlivost nálad, pubertální vztahovačnost, časté mezilidské konflikty. Pro toto období je typická zvýšená uzavřenost a nechť projevovat své city navenek. Odmítají podřízenou roli. Čím dál větší význam mají vrstevníci, má silnou potřebu přátelství, objevuje se první zamilovanost.

9. *Adolescence* – od 15 do 20 let. Přechodné období přípravy na dospělost. Tělesný vývoj směřuje k vyrovnání se výškou i fyzickou silou dospělým. Styl myšlení se zdokonaluje, typická je pružnost a otevřenost myšlení, jsou schopni používat nové způsoby řešení. Jejich nezkušenost se projevuje nadšením, zbrklostí a neopatrností. Je schopen nalézat nová řešení logických problémů. Podrobují kritice svět dospělých. Završuje se rozvoj identity. Vyrovná se s mužskou či ženskou rolí. Dokončuje se proces separace ze závislosti na rodině. Odpoutává se od vrstevnické skupiny. Někteří adolescenti pociťují potřebu oddálit dospělost, protože je spojena s mnoha omezeními, povinnostmi apod.

10. Dalšími obdobími jsou: *mladá dospělost, střední dospělost, starší dospělost, stáří.*

Pro osoby pracující s dětmi a mládeží, ať už ve výchovně vzdělávacím procesu nebo v jejich volném čase, je nezbytně nutné znát a pochopit způsoby uspokojování primárních a sekundárních potřeb v závislosti na jednotlivých etapách lidského vývoje.

Způsoby analyzování potřeb sociální skupiny

metody	techniky
pozorování	škálování
experiment	sociometrické techniky
dotazování	obsahová analýza textová analýza
projektivní metody	sémantický diferenciál
evaluační metody	asociační techniky

prognostické metody	biografie/autobiografie aj.
---------------------	-----------------------------

Tab. 1 Metody a techniky výzkumu (Průcha, 2000)

1. Pozorování – mělo by být:

- a) plánované – je vymezeno, co, kdy, kde a jak budu pozorovat;
- b) systematické – zaměřuji se jen na určité jevy, osoby apod., které sleduji po stanovenou dobu;
- c) objektivní – nezasahuji do přirozeného průběhu činností, ale objektivně je zaznamenává;

Metoda pozorování je velmi náročná na přípravu, realizaci a zpracování.

2. Dotazování – způsob shromažďování informací od respondentů, a to na základě písemně předkládaných otázek. Důležitá je správná konstrukce dotazníku, mohu zařadit:

- a) uzavřené otázky – respondent označí odpovědi z nabízených alternativ;
- b) otevřené otázky – respondent má volnost vyjádření, není mu vnucována volba odpovědi;
- c) škálované otázky – respondent hodnotí jev podle předem stanovené stupnice;

Dotazník by měl mít přiměřený rozsah, důležitý je i způsob zadávání dotazníku (pošta, e-mail, osobně). S aplikací dotazníku jsou spjaty i určité pochybnosti. Výsledky dotazování bychom neměli přeceňovat, nelze zaručit, že odpovědi respondentů vyjadřují skutečně jejich názory.

3. Projektivní metody – používá se v několika variantách, např. doplňování nedokončených vět (Cítím se dobře, když...), mohou být založeny na kresbě (zakreslete do mapy polohu tábořiště) aj. S projektivní metodou souvisí metoda analýzy verbálních výpovědí.

4. Experiment – jedná se o způsob ověřování toho, jaké důsledky vyvolá příčina. Při experimentu úmyslně vyvoláme změnu a sledujeme, jaké důsledky tato změna vyvolá.

(např. při vysvětlování pravidel hry zvolím u jedné skupiny klasický verbální výklad, u druhé skupiny zvolím k výkladu pravidel hry divadelní scénky – mohu sledovat, která skupina pravidla lépe pochopila apod.). Jedná se o poměrně složitý proces.

Za zmínku zajisté stojí sociometrické techniky. Umožňují jedincům si promyslet své volby, zhodnotit a přehodnotit své vztahy k ostatním členům skupiny. Mezi přednosti této techniky patří, že je zaručena anonymita, rychlost získání informací a malé náklady na testování. Nevýhodou je změna v interpersonálních vztazích, dochází v závislosti na situaci ke konfliktům a přehodnocování vztahů skupiny. Cílem šetření může být např. zjištění nejoblíbenějšího a neoblíbeného člena skupiny.

Sociální skupina:

„Sociální skupiny tvoří lidé, kteří jsou navzájem v meziosobních vztazích, komunikují spolu a jejich vztahy jsou strukturované.“ (Řezáč, 1998)

Sociální skupina je tvořena lidmi, kteří:

- jsou ve vzájemné interakci a komunikaci;
- mají stejné či podobné hodnoty, cíle apod.
- plní určitou sociální roli;
- respektují pravidla a normy sociální skupiny;

Tvoření skupiny

- 1. etapa
Je charakterizována nejistotou, snahou zorientovat se ve skupině, najít si v ní své místo, kamarády apod. Je nezbytně nutné dbát na uspokojování základních lidských potřeb. Je vhodné zařadit hry a programy typu: zážitek, seznamovací hry, drobné úkoly apod.
- 2. etapa
V této etapě dochází ke konfliktům a zároveň dochází k upevnění vztahů v sociální

skupině. Příčinou konfliktů je „boj“ při obsazování pozic a rolí ve skupině. Je vhodné zařadit do programu takové aktivity, kde konflikty ve skupině budou relativně řízené a pod kontrolou.

- 3. etapa: vznik skupinových mechanismu
obsazení rolí, vznik norem, hodnot skupiny
- 4. etapa: výkon skupiny
V této etapě se stává výkonnost skupiny efektivní, dochází k plnění úkolů apod.

V průběhu vývoje skupiny se rovněž mění vnímání a postavení vedoucího. Zpočátku je součástí skupiny, postupně, jak se účastníci vzájemně poznávají, toto postavení mizí. Důležité je, aby se ze členů skupiny stala samostatná nezávislá funkční jednotka schopná řešit problémy, vzájemně se domlouvat apod.

Role ve skupině (Řezáč, 1998):

ad A.:

1. populární – přitažliví pro většinu
2. oblíbení – přitažliví pro mnohé
3. akceptovaní – přitažlivý pro část skupiny a nikomu, nebo jen malému procentu „nevadí“
4. trpění
5. mimostojící

ad B.:

1. vůdcové
2. pomocníci (aktivní)
3. podřízení (závislí)
4. pasivní

5. periferní

ad C.:

1. podporování (jejich prosazování je akceptováno)
2. odmítání (chtějí se prosazovat, ale skupina jim brání)
3. přehlížení (chtějí se prosazovat, ale neumí to, skupina je opomíjí)
4. izolování (nechtějí se realizovat ve skupině, a ani skupina je neakceptuje)

Jakým způsobem pracovat se sociální skupinou?

1. Přemýšlet, jestli nejsou naše nároky v rozporu s přirozenými fyziologickými potřebami.
2. Mluvit s dětmi o pravidlech, řádu, dávat jim možnost, aby se na nich mohly samy podílet, navrhovat je apod.
3. Dávat najevo přijetí všem dětem, snažit se jim porozumět, respektovat je.
4. Každý z nás potřebuje nejenom lásku, ale i uznání, a to hlavně od lidí, kteří jsou pro nás důležití.
5. Děti se potřebují cítit v bezpečí, být psychicky v pohodě, potřebují mít pocit, že někam patří, že je někdo uznává.
6. Uspokojení sekundárních, vyšších potřeb nám přináší radost, pocit, že život má smysl, pocit začlenění do společnosti aj.

Seznam použité literatury

1. Alderfer, C. *Existence, Relatedness, & Growth*. New York : Free Press, 1972.
2. Čačka, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno : Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-060-0.
3. Čačka, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*. Brno : Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-7239-107-0.
4. Čáp, J., Mareš, J. *Psychologie pro učitele*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
5. Hnutí Brontosaurus. *Malé sociální skupiny*. Dostupné z WWW:
<http://vzdelavani.brontosaurus.cz/pro-organizatory/sociologie/101-male-socialni-skupiny.html>.
6. Kopřiva, P., Nováčková, J., Nevolová, D., Kopřivová, T. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž : Spirála, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0.
7. Maslow, A. H. *Toward a Psychology of Being*. New York, 1968.
8. Průcha, J. *Přehled pedagogiky*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.
9. Řezáč, J. *Sociální psychologie*. Brno : Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6.
10. Skorunková, R. *Úvod do vývojové psychologie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-490-3.
11. Vágnerová, M. *Vývojová psychologie II*. Praha : Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

